

Μακεδονικά

Τόμ. 22, Αρ. 1 (1982)

Η Βέροια (και όχι τα Κύθηρα) είναι ο τόπος γεννήσεως του Ιωάννου Κωττουνίου

Γιώργος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.537](https://doi.org/10.12681/makedonika.537)

Copyright © 2015, Γιώργος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1982). Η Βέροια (και όχι τα Κύθηρα) είναι ο τόπος γεννήσεως του Ιωάννου Κωττουνίου. *Μακεδονικά*, 22(1), 498–505. <https://doi.org/10.12681/makedonika.537>

Ἀχρίδος μέχρι τῆς καταργήσεως τῆς τελευταίας τὸ ἔτος 1765¹, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὑπῆρθη, ὁμοῦ μὲ τὰς ἄλλας μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως².

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Α. ΒΑΡΝΑΛΙΔΗΣ

Η ΒΕΡΟΙΑ (ΚΑΙ ΟΧΙ ΤΑ ΚΥΘΗΡΑ) ΕΙΝΑΙ Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΤΤΟΥΝΙΟΥ

1. Δὲν συμφωνῶ μὲ τὸν ἄκρατο τοπικισμό μερικῶν, ποὺ νομίζουν ὅτι ἡ γενετήριά τους εἶναι... ὁ ὄμφαλός τῆς γῆς καὶ τὸ μοναδικὸ φωτῶριο μεγάλων ἀνδρῶν. Ἄλλωστε, πολλὲς φορὲς ὁ τόπος γεννήσεως ἑνὸς σπουδαίου ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια ὀρισμένων, τυχαίων συγκυριῶν, ὅπως συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἰωάννου Κωττούνιου³.

1. Ἐγγραφα περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. μεταξύ ἄλλων ἐν Ἄ ν θ. Ἀ λ ε ξ ο ὗ δ η, Μητροπ. Βελεγράδων, Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων, Κέρκυρα 1868, σ. 97 κ.έ. Κ α λ λ ι ν ῖ κ ο υ Δ ε λ ι κ ἄ ν η, ἀρχιμ., Πατριαρχικῶν Ἐγγράφων τόμ. 3, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 893 κ.έ. I v. S n e g a r o v, Uniščozenieto na Ohridskata arhieriskopija, «Godišnik na Sofijskija Universitet», τ. 3 (Bogoslovski Fakultet 1926) 113-138. Ἄ ν τ ω ν ῖ ο υ - Α μ ι λ ῖ ο υ Τ α χ ῑ ἄ ο υ, Ὁ τελευταῖος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδων, «Μακεδονικά» 12(1972) 19-32.

2. Εἰς τὸ «Συνταγμάτιον περὶ τῆς τάξεως τῶν Πατριαρχικῶν Θρόνων καὶ τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν...», Ἀθήναι 1855, σ. 10, ἡ μητρόπολις Καστορίας κατεῖχε τὴν ΟΓ' θέσιν μεταξύ τῶν μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνθὲ εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ 1892 αὕτη κατεῖχε τὴν Ν' θέσιν.

3. Ξέρομαι ἀπὸ χρόνια ὅτι ὁ πατέρας τοῦ Ἰωάννου Κωττούνιου καταγόταν ἀπὸ τὰ Κύθηρα καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Βέροια ὡς ἔμπορος. Βλ. Ἀ ρ ῑ σ τ ε ἰ δ ῆ Σ τ ε ρ γ ἑ λ λ η, Νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο (1572-1657), «Θησαυρισματα» 5 (1968) 249-254 καὶ κυρίως τῆ σ. 252, ὅπου γράφονται καὶ τὰ ἐξῆς (σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση), σὲ ἔγγραφο τοῦ 17ου-18ου αἰ.: «...Ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος... καταγόταν ἀπὸ τὰ Κύθηρα, ἀν καὶ εἶχε γεννηθεῖ στὴ Βέροια, ὅπου ἐμπορευόταν ὁ πατέρας του...». Πρβλ. καὶ τῆ σ. 254, ὅπως καὶ τὸ Ἰ δ ῑ ο υ, Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλληνῶν σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας τὸ 17ο καὶ 18ο αἰ., Ἀθήνα 1970, σ. 38. Δὲν εἶναι ὁμοῦς σωστὸ ὅτι ἀγνοοῦσαμε (μέχρι τὸ 1968) τὴν καταγωγή τοῦ πατέρα του ἀπὸ τὰ Κύθηρα. Βλ. σχετικὰ στοῦ Γ ε ω ρ γ ῖ ο υ Σ ω τ η ρ ἰ ἄ δ ο υ, Ἑλληνικὰ κολλέγια ἐν Παταύῳ ἐπὶ Βενετοκρατίας, «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», 1926, σ. 431-448, καὶ συγκεκριμένα τῆ σ. 445, πρβλ. δὲ καὶ Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ Π ε τ ρ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἰωάννης Κωττούνιος, ἀπὸ τῆ Βέροια, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» Σφενδόνη, 1940, 161-167 (σ. 162). Ἐξῆλλου, ὑποστηρίχθηκε καὶ ἡ ἄποψη ὅτι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰωάννου Κωττούνιου, μπορεῖ νὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν Κρήτη. Βλ. Κ. Θ. Δ η μ α ρ ἄ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, 4η ἔκδοσις, Ἀθήνα 1968, σ. 92: «Ἄλλος, ἀκόμη, ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος, ποὺ εἶχε γεννηθεῖ στὴ Βέροια, ἴσως ἀπὸ πατέρα Κρητικὸ...». Ἡ ἄποψη αὕτη δὲν μπορεῖ πιά νὰ θεωρηθεῖ πιθανὴ μετὰ τὸ ἔγγραφο, ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Στεργέλλη. Πρβλ. καὶ Ζ α χ α ρ ῖ α Τ σ ῖ ρ π α ν ῆ ἤ. Οἱ Μακεδόνες σπουδαστὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου Ρώμης καὶ ἡ δράσις τους στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰταλία, Θεσσαλονίκη 1971, σημ. 7 τῆς σ. 81.

Ἄκόμα, ὑπάρχει δικαιολογημένος προβληματισμός γύρω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα, γιὰ τὸ ποῖος χώρος εἶναι πιὸ σημαντικός, δηλαδὴ ἐκεῖνος ὅπου γεννήθηκε ὁ ἴδιος, ἢ ὁ τόπος ἀπὸ ὅπου κατάγονται οἱ γονεῖς του (καὶ ἰδιαίτερα ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα του) καὶ μὲν τὸ ὅποιο ἔτιχα νὰ συνδεθεῖ περισσότερο καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως ἔγινε, π.χ., στὴν περίπτωση τοῦ Δημητρίου Βικέλα, ποῦ γεννήθηκε στὴν Ἐρμούπολη ἀλλὰ αἰσθανόταν τὸν ἑαυτὸ του Βεροιώτη¹.

2. Ἀφορμὴ γιὰ τὶς σκέψεις αὐτὲς καὶ γιὰ τὸ γράψιμο τῆς μικρῆς τούτης μελέτης ἀπέτελεσε ἡ πρόσφατη δημοσίευση ἐνὸς σημειώματος τοῦ κ. Θεοδοσίου Μαυρομάτη γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο (1572-1657), τὸν γνωστὸ Βεροιώτη σοφὸ καὶ πανεπιστημακὸ καθηγητὴ-συγγραφέα, ποῦ σπούδασε ὁμως καὶ ἀναδείχθηκε στὴν Ἰταλία, ἀφοῦ φοίτησε στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴ Ρώμη (στοὺς κλάδους τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας) καὶ ὁ τὴν Παδοβα, ὅπου σπούδασε τὴν ἰατρικὴ καὶ ἔτσι ἀνακρήχθηκε διδάκτορας καὶ τὸν τριῶν σημαντικῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἶδαζε στὸ ἴδιο Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ στὰ πανεπιστήμια τῆς Βολωνίας καὶ τῆς Πάδοβας, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καὶ ἡ δευτέρη πόλη-ἰδιαίτερη πατρίδα του. Ἐκεῖ, τελικά, ἴδρυσε τὸ «Κωττούνιον» ἢ «Κωττούνιανόν» Ἑλληνομουσεῖον γιὰ τὰ ἑλληνοπαῖδα, ὡς παράρτημα τοῦ πανεπιστημίου τῆς. Τοῦτο λειτουργοῦσε, σχεδόν, γιὰ τρεῖς αἰῶνες, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ 1653 μέχρι τὸ 1918 καὶ τὸ ἀξιοσημείωτο αὐτὸ γεγονός ὀφειλόταν στὸ σημαντικό κληροδότημα ποῦ τοῦ ἄφησε ἀλλὰ καὶ στὴν καλὴ φήμη τοῦ ἴδιου, ὡς ἀριστοῦ νεοαριστοτελικοῦ φιλοσόφου καὶ συγγραφέα. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Ἰω. Κωττούνιος (ἀπὸ τὰ 85 χρόνια τῆς ζωῆς του) ἔζησε περισσότερο ἀπὸ μισὸ αἰῶνα (1605-1657) στὴν Ἰταλία, ὅπου καὶ πέθανε.

Στὸ κείμενο τοῦ κ. Θ. Μαυρ. ὑποστηρίζεται ἡ πρωτακούστη ἄποψη ὅτι ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος γεννήθηκε στὰ Κύθηρα², ἀπ' ὅπου, βέβαια, κατάγονται ὁ πατέρας του Δημή-

1. Βλ. Δ η μ η τ ρ ί ο υ Β ι κ έ λ α, Ἡ Ζωὴ μου, Ἀθήναι 1908, σ. 6-7: «...Ἄλλ' αἰσθάνομαι ὅτι, ἐάν ἦτο δυνατόν καὶ σήμερον ἔτι νὰ στήσω τὴν σκηνὴν μου εἰς Βέροιαν, ἐκεῖ ἦθελα ἀνεῦρε τὴν πατρίδα, καθὼς ἐκεῖ συγκεντρώνεται αἱ οἰκογενεακαὶ μου παραδόσεις. Δὲν λησμονοῦμεν ὅτι ἐκεῖθεν καταγόμεθα». Ἀντιθέτως, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του ἀπόλυτα Κρητικὸ, ἂν καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἄπώτερη καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του ἦταν ἀπὸ τὴ Λακωνία. Βλ. Ν ι κ ο λ ἄ ο υ Β. Τ ω μ α δ ἄ κ η, Ὁ Βενιζέλος ἔφηβος, Ἀθήναι 1964, σ. 11, καὶ πιὸ διεξοδικὰ στοῦ Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Δ α φ ν ῆ, Σοφοκλῆς Ἐλευθερίου Βενιζέλος, βιογραφία, Ἀθήναι 1970, σ. 1-16, ὅπου γράφεται ὅτι ἡ προγονικὴ οἰκογένεια (τοῦ Κρεββατᾶ) συνδέεται καὶ μὲ τὰ Κύθηρα.

2. «Κατούνιος, ὁ Κυθήριος σοφὸς τοῦ 16ου αἰῶνος, περ. «Τὰ πνευματικὰ Κύθηρα», τεῦχος 1 (Δεκέμβριος 1982), σ. 21-23. Πρβλ. καὶ σχετικὴ εἰδηση, μὲ προαναγγελία τῆς ἀπαντήσεως τούτης, στὴν ἔφημ. «Βέροια», τῆς 11.3.1983. Ὁ ἴδιος εἶχε στείλει ἐπιστολὴ (τοῦ Κυθήριου Μιχ. Πετρόχειλου) γιὰ τὸν Κωττούνιο στὸν τότε διευθυντὴ τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικὴ ζωή» Κ λ. Τ σ ο ὄ ρ κ α, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε, τὸ σημεῖο ποῦ ἀναφέρεται στὸ χωρὶο Κατοῦνι, σὲ ἐκλαϊκευμένῳ ἄρθρῳ του, μὲ τίτλο: «Ἰωάννης Κωττούνιος (1572-1658), ὁ ἐκ Βεροίας σοφὸς καὶ φλογερὸς Ἕλληνας. Τὸ ἑλληνοκὸν κολλέγιόν του εἰς τὴν Πάδοβαν (1657-1920)», ποῦ καταχώρισε στὸ περιοδικὸ αὐτὸ (τεῦχος 44, Ἰανουαρίου 1970, σ. 14-20) σὺν «ἄστερόγραφον» (σ. 20, στήλ. 2η). Δὲν γνωρίζω ἐάν ἡ νέα (;) ἐπιστολὴ ἀπὸ τὰ Κύθηρα, ποῦ ἐπικαλεῖται ὁ κ. Θ. Μαυρ., εἶναι τοῦ ἴδιου ἀποστολέα (κ. Μιχ. Κ. Πετρόχειλου), ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν ἀναφέρει (1940) τὸν Ἰω. Κωττούνιο ὡς κυθηραϊκῆς καταγωγῆς στὸ βιβλίο του, Ἱστορία τῆς νήσου Κυθήρων, Ἀθήναι 1940, ὅπως κάμνει γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους λόγιους, ποῦ κατάγονται ἀπὸ τὰ Κύθηρα, ὅπως σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Ἄ ρ ι σ τ. Σ τ ε ρ γ ἔ λ λ η ς, ὁ.π., σ. 250, σημ. 6. Μάλιστα καὶ σὲ πρόσφατο σχετικὸ βιβλίο δὲν ἰσχυρίζεται τίποτε γιὰ τὴ —δῆθεν— γέννηση τοῦ Ἰω. Κωττούνιου στὰ Κύθηρα, ἀπλῶς δὲ παρα-

τριος, όπως γνωρίζαμε από αρκετά χρόνια¹, ότι δηλαδή βρέθηκε στη Βέροια για να κάμει εμπόριο.

Είναι πολύ πιθανό να παντρεύτηκε έδω, και μάλιστα Βεροιώτισσα, γιατί έτσι εξηγείται καλύτερα ή τόσο μεγάλη αγάπη του Κωττούνιου προς τη γενετήρα του πόλη. Άλλωστε, και οι άλλοι γνωστοί Κωττούνιοι μνημονεύουν πάντοτε τη βεροιώτικη καταγωγή τους, χωρίς να κάμουν οι ίδιοι (ό 'Ιω. Κωττούνιος και οι συγγενείς του) ποτέ, έστω και άλλη, νόξη για την άρχικη καταγωγή της οικογένειάς τους (όπό τη μεριά του πατέρα), που ήταν από τὰ Κύθηρα, όπως σημειώθηκε.

Μιά τέτοια άποψη, σάν του κ. Θ. Μαρ., θά περίμενε κανένας να στηρίζεται σέ κάποιο καινούργιο, άδημοσίευτο έγγραφο, ή, έστω, σέ σοβαρά έπιχειρήματα. Και όμως δέν προσκομίζεται τίποτε τού νέου, άλλ' ούτε καν γίνεται ή έπίκληση ενός παλαιού σχετικού στοιχείου, πού, άλλωστε, δέν υπάρχει.

Κίνητρο λοιπόν για τού άρθρο-έπιστολή ήταν ή υπερβολική και κακώς έννοούμενη αγάπη για τή γενετήρα του συντάκτη του, πού κατέκλυσε τήν καρδιά του, γεγονός πού έμπόδισε τόν κ. Θ. Μαρ. να εξετάσει τού σχετικό ζήτημα με τήν πρέπουσα αντικειμενικότητα και νηφαλιότητα, άφου, μάλιστα, ή άποψη ότι ό 'Ιωάννης Κωττούνιος γεννήθηκε στη Βέροια στηρίζεται σέ πλήθος έγγραφων, έπιγραφών, εικόνων κ.λ., πού όφείλονται στήν πρωτοβουλία και, κυρίως, στή θέληση του ίδιου του 'Ιωάννου Κωττούνιου (όπως θά δοϋμε πιο κάτω) και ό ίδιος σέ καμιά περίπτωση δέν μνημονεύει ούτε τήν καταγωγή τής οικογενείας του πατέρα του από τὰ Κύθηρα, ενώ παντού υπερηφανεύεται ότι είναι Βεροιώτης, γεγονός πού δέχονται όλοι οι συγγραφείς, χωρίς καμιά εξαίρεση.

Άφορμή για τού κείμενο του κ. Θ. Μαρ. ήταν ή δημοσίευση τής ειδήσεως ότι, στις 9-4-1982, έγιναν τὰ άποκαλυπτικά τής προτομής του Κωττούνιου (στήν προέκταση του πάρκου «Ελιά», τής Βέροιας), πού κατασκευάστηκε με δαπάνη του Βεροιώτη τής Θεσσαλονίκης κ. Δημητρίου Πολυζωΐδη. Η τελετή έγινε με τήν αΐγίδα του δήμου τής πόλεως και μίλησε (συνοπτικά, μά πυκνά και πετυχημένα) ό πρόεδρος τής Ε.Μ.Σ. καθηγητής κ. Κ. Βαβουσκός. Άκόμα, κόκκινο πανί ήταν και ή δημοσίευση μις έκλαικευμένης αλλά καλογραμμένης διαλέξεως του φιλόλογου καθηγητή κ. 'Ηλία Τριανταφυλλίδη².

3. Άς δοϋμε όμως ποιές είναι οι «πληροφορίες» και οι σκέψεις του κ. Θ. Μαρ.:

Α'. Δημοσιεύει άπόσπασμα...έπιστολής (!!) ενός σύγχρονου συμπατριώτη του (άπό τὰ Κύθηρα), ό όποιος τού γράφει:

«Ό 'Ιωάννης Κατούνιος (έτσι ονομάζει τόν Κωττούνιο, θέμα για τού όποιο θά άσχολη-όϋμε στο τέλος) γεννήθη εις τὰ Κύθηρα, από άρχοντική οικογένεια, τού 1572 και πέθανε

πέμπει στή γνωστή μελέτη του Άριστ. Στεργέλλη, Νέα βιογραφικά, δ.π. Βλ. Δ. Άνδριτσάκη-Φωτιάδη — Μιχαήλ Κ. Πετροχείλου, Κυθηρικά μελετήματα, Άθήνα 1982, σ. 188, σημ. 2 (άπό τή σ. 187), όπου (σ. 145 κ.έ.) εκδίδει με συμπληρώσεις κ.λ. τήν ιστορία των Κυθήρων, πού έγραψε ό 'Ιωάννης Μικέλης και προσθέτει βιβλιογραφικά στοιχεία για Κυθηριούς πνευματικούς μεγάλους άντρες, πού παρέλειψε να άναφέρει ό συγγραφέας αυτός ως τέτοιους.

1. Βλ. τίς μελέτες των Γεωργίου Σωτηριάδου, Δημ. Πετροπούλου, Άριστ. Στεργέλλη, δ.π.

2. 'Ηλία Τριανταφυλλίδη, 'Ιωάννης Κωττούνιος, ένας φιλόσοφος από τήν πόλη μας, έλάχιστα γνωστός, Βέροια (=Άθήνα) 1981. Ό κ. Θ. Μαρ. ειρωνεύεται τούτη τήν (έκλαικευμένη) έκδοση, πού όμως είναι καλογραμμένη όμιλία, ή όποια στηρίζεται σέ πλούσια βιβλιογραφία, τήν όποια άν συμβουλευόταν, ό κ. Θ. Μαρ., δέν θά χρειαζόταν να γράψει όσα έγραψε.

τὸ 1657» καὶ ὅτι ὁ Κωττουίνος ἐνδιαφέρθηκε νὰ ἱδρυθεῖ στὰ Κύθηρα ἕνα παράρτημα τοῦ ἐλληνικοῦ κολλεγίου τῆς Πάδοβας, «...τὸ ὅποιον εἶχε ἱδρῦσει κάποιος Ἑπτανήσιος με-γαλέμπορος Παλαιοκαπᾶς» (sic) κ.λ.

Ἔτσι, λοιπόν, καταλήγει ὁ κ. Θ. Μαυρ.: «Νομίζω ὅτι δὲν χρειάζεται ἄλλη ἀπόδειξη γιὰ τὴν κυθηραϊκὴ καταγωγή τοῦ Κατούνιου»! Λές καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα του καταγόταν, πράγματι, ἀπὸ τὰ Κύθηρα, δὲν ἄρκοῦσε νὰ δικαιολογήσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βεροιώτη σοφοῦ, καὶ γιὰ τὰ Κύθηρα, ἀφοῦ, μάλιστα, ἐπρόκειτο γιὰ τὴ μόρφωση Ἑλληνοπαίδων σύμφωνα μὲ τὸ καθολικὸ δόγμα, ποῦ δὲν μπορούσε νὰ γίνει στὴ γενεαίρα τοῦ Βέροια, ποῦ ἀνέκαθεν ἦταν ζωντανὸ κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας, μὲ 72 ἐκκλησίες, δηλαδὴ μιὰ «Μικρὰ Ἱερουσαλὴμ», ὅπως ἐπονομαζόταν.

Β'. «Οὐδὲν ἕτερον» προσκομίζεται. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τὸν κ. Θ. Μ. νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἐρεύνησε χρόνια καὶ συγκέντρωσε στοιχεῖα (ποιὰ, ἀραγε). Καὶ φθά-νει, μάλιστα, νὰ εἰρωνεύεται, γράφοντας: «...τὸν Κατούνιο υἱοθέτησαν οἱ Βεροιώτες καὶ ὅτι οἱ θεοὶ γονεῖς του φθάσανε στὸ σημεῖο νὰ τοῦ στήσουν προτομὴ στὸ πλὸ ἐμφανὲς μέρος τῆς πόλης τους. Τὰ ἐγκαίνα ἐγιναν τὸ 1981 (sic). Δὲν θὰ σχολιάσω τὸ πράγμα. Προσωπικά, σὰν Κυθῆριος, ἄρκομαι νὰ τοὺς εὐχαριστήσω γιὰ τὴ μεγάλη τιμὴ ποῦ ἔκαμαν σὲ ἕνα συμ-πολίτη μας».

Γ' Καὶ ὅμως, ὁ ἴδιος κακίζει τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς συμπατριῶτες του, γιατί ἀγνοοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «Κατούνιου». Δὲν ξέρει, ὅμως, ὅτι οἱ Βεροιώτες, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, τοῦ ἔχουν ἀφιερῶσει ἕνα δρόμο τῆς πόλεως τους, ποῦ εἶναι κάθετος στὴν Κεντρι-κὴ ὁδὸ («ὁδὸς Σοφοῦ») καὶ ὅτι μιὰ ἄλλη, δεύτερη κεντρικὴ ὁδός, ποῦ εἶναι κάθετος στὴ λεωφόρο Ἀνοιξέως καὶ στὴν ὁδὸ Μ. Ἀλεξάνδρου (πρῶην Γ. Κυρίμη ἢ Μούμογλου) ἔχει (ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια) τὸ ὄνομά του καί, τέλος, ὅτι ἡ «Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν» τοῦ δήμου τῆς Βέροιας ἔχει σὰν ἐμβλημα τῆς (στὶς ἐκδόσεις, στὴν ἀλληλογραφία, στὰ προ-γράμματα κ.λ.) τὴν προπογραφία τοῦ Ἰω. Κωττουίνου.

Δ'. Τέλος, ἐκεῖνο τὸ ὅποιο ἀποτελεῖ τὴν τραγικὴ εἰρωνεία στὴν περίπτωσή εἶναι ὅτι ὁ κ. Θ. Μαυρ. ἀναδημοσιεύει (στὴν πρώτη σελίδα τοῦ κειμένου του) προπογραφία τοῦ Κωττουίνου, τῆς ἐποχῆς τοῦ σοφοῦ, ὅπου (κάτω) καταχωρίζεται τὸ γνωστὸ ἀφιερωματικὸ ἐπίγραμμα τοῦ Fran. Vanninus, ποῦ (σὲ ἐλληνικὴ μετάφραση) λέγει:¹ «(Ἄν) ἢ Βέροια (Veria), ποῦ σὲ γέννησε, ἀπέχει ἀπὸ τὰ Στάγειρα χιλιάδες (χίλια) βήματα (στάδια), σὺ δὲν ἀπέχεις οὔτε ἕνα ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη».

4. Καιρὸς ὅμως νὰ δοῦμε ποιὰ ἀκλόνητα στοιχεῖα ὑπάρχουν, ἐδῶ καὶ αἰῶνες, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Κωττουίνος γεννήθηκε στὴ Βέροια:

Α'. Ὁ ἴδιος γράφει (1623) γιὰ τὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του: «...Veria, mia patria...»²

1 Ἀκολουθῶ τὴ μετάφραση, ὅπως τὴ δημοσίευσε ὁ Ἀ π ὅ σ τ. Μ. Τ ζ α ε ρ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἡμαθία, τουριστικὸς ὁδηγός, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 69, ἀλλὰ καὶ τὸ χαραγμὲνο κείμενο στὴν προτομὴ τοῦ Ἰω. Κωττουίνου, ποῦ στήθηκε στὴ Βέροια.

2 Βλ. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Ε. Κ α ρ α θ α ν ἄ σ η, Νεώτερες εἰδήσεις γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττουίνου (1572-1657), «Μακεδονικά» 13 (1973) 267-272 καὶ συγκεκριμένα τὶς σ. 270 (στὰ ἰταλικά) καὶ 272 (στὰ ἐλληνικά), ὅπου ἐπισυνάπτεται ἀντίγραφο τῆς ἀποδείξεως, ποῦ ἔγραψε ὁ ἴδιος, ὁ Ἰω. Κωττουίνος. Στὸ κύριο ἔγγραφο (Πάδοβα, 21.11.1661) ὁ συντάκτης του γράφει (δ. π., σ. 270 καὶ 271), ἀναφέροντας τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἰω. Κωττουίνου: «...Veria sua patria...», δηλαδὴ «...Βέροια, ἡ πατρίδα του...». Βλ. καὶ Ζ α χ α ρ ἰ α Τ σ ἰ ρ π α ν λ ῆ, δ.π., σ. 76, ὅπου ὁ Ἰωάννης Κωττουίνος ἀποκαλεῖται (1605): «Beriotta».

Δ'. Στὴ διαθήκη τοῦ μνημονεύει, ὁ Ἰωάννης Κωττουνοῦς, καὶ τὴ Σεμίραμη, «Βεροιώτισσα», στὴν ὁποία ἀφήνει κληροδότημα¹. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο ἀναφέρεται ἀκόμα καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννης, ἀπὸ τῆ Βέροια, ὁ Κουνάλης², τῆς γνωστῆς συγγενικῆς τοῦ οἰκογένειας, ποῦ συνδέσταν συγγενικά καὶ μὲ ἄλλη, περίφημη οἰκογένεια τῆς Βέροιας, τοῦ Κριτοπούλου³.

Ε'. Δὲν εἶναι ἄσχετο, λοιπόν, καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωάννης Κωττουνοῦς προσπάθησε νὰ γίνεῖ (χωρὶς νὰ τὸ πετύχει) καὶ μητροπολίτης τῆς γενέτειράς του, τῆς Βέροιας, τῆς «... πατρίδας μου», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος⁴.

ΣΤ'. Ἐξάλλου, γνωρίζομε ὅτι καὶ ἄλλος, μεταγενέστερος Κωττουνοῦς, ὁ Θεοδοσίος, ποῦ ἦταν γιατρός, θεωροῦσε τιμὴ του νὰ μνημονεύει (τὸ 18ο αἰ.) ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὴ Βέροια. Πραγματικά, ξέρομε ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς γνωστὸς Κωττουνοῦς χρηματοδότησε τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ (ἀρχιεπίσκοπου τῆς Ἐφέσου) «Κεφάλαια συλλογιστικά...» κ.λ., ποῦ τυπώθηκε στὴ «Βιέννα» ὁτὶ 1784. Στὴν προμετωπίδα αὐτοῦ (τοῦ βιβλίου) γράφονται, λοιπόν, καὶ τὰ ἑξῆς: «...Δαπάνη μὲν τοῦ Ἐξοχ. καὶ Σοφολογ. Ἰατροῦ κυρίου Θεοδοσίου Κωττουνοῦ τοῦ ἐκ Βερβροίας τῆς Μακεδονίας»⁵.

Ζ'. Τέλος, νὰ εἶναι, ἄραγε, τυχαῖο ὅτι ὁ Κωττουνοῦς διάλεξε νὰ ἀγοράσει τὸ οἰκημῆμα τοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, πολιοῦχου τῆς Πάδοβας, ὅταν εἶναι γνωστὸ ὅτι πολιοῦχος καὶ τῆς πατρίδας τοῦ Βέροιας ἦταν ὁ συνώνυμος ὄσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ὁ Βεροιώτης καὶ ὅταν, ἀκόμα, γεννήθηκε ὁ Κωττουνοῦς, ἀφοῦ ὁ ὄσιος αὐτὸς ἦταν τιμημένος ὄσιος τῆς μακεδονικῆς πόλεως τὸ ἀργότερο ἀπὸ τὸν 13ο αἰ., ὅπως βεβαιώθηκαν τελευταῖα⁶:

Νομίζω λοιπόν ὅτι εἶναι περὶ τὸ νὰ ἀναζητήσουμε καὶ ἄλλες ἀποδείξεις, γιατί ἀρκοῦν ὅσες ἀναφέρθηκαν ἤδη γιὰ νὰ κατανοήσει καὶ ὁ πῶς δὲςπιστος τοπικιστῆς ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἄλλο ἡ τυφλὴ ἀγάπη στὸν γενέθλιο τόπο...

Ἡ. Χρειαζέται ὁμως νὰ κάνουμε καὶ λίγες παρατηρήσεις γιὰ τοὺς τύπους, μὲ τοὺς ὁποίους παρουσιάζεται τὸ ἐπιθετο τοῦ Κωττουνοῦ:

σύγκριση μὲ τὴ γενέτειρά του πόλη Βέροια), ὅπως εὔστοχα παρατηρήθηκε κιόλας. Ἄλλωστε καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τὴ μακεδονικὴ καταγωγὴ του καί, ἀσφαλῶς, δὲν εὐνοεῖ τὴ δῆθεν γέννησή του στὰ Κόθηρα.

1. Βλ. Κωνσταντίνου Μέρτζιου, ὁ.π., σ. 479, πρβλ. δὲ καὶ Ἀντωνίου Σιγῆλα, Ἐκκλησιαστικά μελετήματα, τ. 2ος, Ἀθήναι 1971, σ. 100-102.

2. Βλ. Κωνσταντίνου Μέρτζιου, ὁ.π., σ. 479 καὶ 485, καὶ Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Συμπληρωματικά διὰ τὸν Ἰωάννην Κωττουνοῦν, «Μακεδονικά» 9 (1969) 339-341, πρβλ. καὶ Ἰωάννου Ε. Καραθανάση, Καὶ πάλι γιὰ τὸν Ἰωάννην Κωττουνοῦν, «Μακεδονικά» 14 (1974) 402-403, καί, κυρίως, τοῦ Ἰδίου, Νεώτερες εἰδήσεις γιὰ τὸν Ἰωάννην Κωττουνοῦ, «Μακεδονικά» 13 (1973) 267-272.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βέροιας, τ. 2ος, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 125-126, πρβλ. δὲ καὶ τὶς σ. 84 καὶ 188.

4. Βλ. Ἰωάννου Ε. Καραθανάση, Νεώτερες..., σ. 270 καὶ 271 (μετάφραση στὰ ἑλληνικά).

5. Βλ. πρόχειρα στοῦ Νικολάου Π. Δελιαλή, Κατάλογος ἐντύπων δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, μέρος 1ο, I (1494-1832), Θεσσαλονίκη 1948, σ. 146, α/α 561. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 169 καὶ σημ. 1.

6. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Περίγραμμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Βέροιας, «Ἐρηγόριος Παλαμάς», τεῦχος 689-690 (Μαῖου-Αὐγούστου 1982) 159-181 καὶ συγκεκριμένα τὶς σ. 171-174.

α) Είναι πιθανό, πράγματι, ό άρχικός τύπος νά ήταν Κατούνιος, σάν όπενθύμιση τοφ χωριού (Κατούνι Κυθήρων) τής προσε ευσέως του¹. Βέβαια, ή έκδοξη αυτή παρουσιάζει προβλήματα, γιατί θά πρέπει, τότε, νά σημαίνει, ότι τό χωριό άποτελούνταν από μία οικογένεια και τό Κατούνιος ήταν προσδιοριστικό τής καταγωγής της, είτε ότι επικράτησε τοτό ύστερα, όταν οι «Κατούνιοι» έφυγαν από τόν μικρό τοτόν οικισμό.

Πρέπει, άκόμω, νά σημειώσουμε ότι τό τοπωνύμιο αυτό (Κατούνι, -α) είναι συνηθισμένο και συναντιέται και σ' άλλα μέρη τής χώρας.

β) 'Ο ίδιος, πάντως, έγραφε τό επίθετό του, όπως έχει επικρατήσει, δηλαδή Κωττούνιος².

γ) 'Ο τύπος Κωττούνης είναι νεώτερο κατασκευάσμα³.

1. Βλ. Κ λ. Τ σ ο ύ ρ κ α, ό.π., σ. 20 (έπιστολή τοφ Μιχ. Πετρόχειλου). Πρβλ. και Ζ α χ. Τ σ ι ρ π α ν λ ή, ό.π., σημ. 1 τής σ. 82.

2. Βλ. τήν προμετωπίδα τοφ μοναδικού βιβλίου του, πού έγραψε στά έλληνικά, «Έλληνικών επιγραμμάτων...», στή σ. 139 τής εργασίας τοφ Ζ α χ. Τ σ ι ρ π α ν λ ή, ό.π., σ. 139 και Έ. Legrand, ό.π., τ. 2, σ. 57-70, α/α 403. Για τόν 'Ιω. Κωττούνιο βλ. και όσα γράφει ό Ζ α χ α ρ ί α ς Τ σ ι ρ π α ν λ ή ς στό βιβλίο του, Τό έλληνικό κολλέγιο τής Ρώμης και όι μαθητές του (1576-1700), Θεσσαλονίκη 1980, και κυρίως στίς σ. 397-399. 'Ο Δ η μ. Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, ό.π., γράφει Κωτούνιος και σημειώνει (βλ. τή σημ. 1 τής σ. 162) ότι τό επώνυμο τοτό τό βρίσκουμε γραμμένο και με τόν τύπο Κουττούνιος. 'Ο 'Η λ ί α ς Π. Β ο υ τ ι ε ρ ί δ η ς, ό.π., σ. 366, χρησιμοποιεί τή γραφή Κωττούνιος και γράφει τά εξής ένδιάφεροντα για τήν άξία τοφ Κωττούνίου ός επιγραμματοποιό: «'Ο έκ Βερροίας καταγόμενος ποιητής, φιλόσοφος και θεολόγος 'Ιωάννης Κωττούνιος, ό φίλος τοφ Α. Φιλαρά, είναι άναμφίβολω ό κυριότερος και έπιστημότερος άντιπρόσωπος τής μεγάλης τάσεως πρός τήν επιγραμματοποιάν, τής έκδηλουμένης καθ' όλον τόν 17ον αιώνα. Είναι ούτος ό μόνος 'Έλληνη λόγιος και ποιητής, ό όποιος κατά τόν αιώνα αυτόν εξέδωκεν όλόκληρον συλλογήν επιγραμμάτων εις άρχαίαν γλώσσαν. 'Ο 'Ιωάννης Κωττούνιος, υίός τοφ Δημητρίου Κωττούνιου, κατήγετο έκ Βερροίας, ένενήθη δέ περί τό 1577». 'Ο 'Ι δ ι ο ς (ό.π., σ. 368-370) αναλύει και έπαινει τά επιγράμματα τοφ Κωττούνιου. Και τόν θάνατο, όμως, τοτότο τοποθετεί (σ. 367) έσφαλμένα, δηλαδή στή 17.11.1658. Για τό βιβλίο με τά επιγράμματα τοφ Κωττούνιου και τοφς έθνικοφς σκοπούς του βλ. και όσα γράφονται στό «'Ημερολόγιο Φοίνικος», Βενετία 1894, σ. 49-53 (με άρχικό «X») ή στοφ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Χ. Χ ι ο ν ί δ η, 'Εμμανουήλ 'Ιω. Ζάχος (1860-1924)..., Θεσσαλονίκη 1974, σ. 28-30, πρβλ. δέ και τήν 11η εικόνα. (Βλ. σχετικά και τίς παρατηρήσεις τής Δ ε σ π ο ι ν α ς Γ ι α ρ α λ ή - Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ στό «Μακεδονικά» 15 (1975) 411 και τοφ Ζ α χ. Τ σ ι ρ π α ν λ ή, Τό 'Έλληνικό κολλέγιο..., σ. 399). 'Ο 'Ιωάννης Κωττούνιος χρησιμοποιόσε και τό φιλολογικό ψευδώνυμο «'Αλκίδιος». Βλ. 'Α ρ ι σ τ. Σ τ ε ρ γ έ λ λ η, Τά δημοσιεύματα..., σ. 96 και 147. Πρβλ. και τή Χ ρ ύ σ α Μ α λ τ ε ζ ο υ σ τήν «'Ιστορία τοφ 'Έλληνικοφ 'Εθνους», τής «'Εκδοτικής 'Αθηνών», τ. ΙΑ', 'Αθήναι 1975, σ. 218, στήλη α.

3. Βλ. 'Ι ω ά ν ν ο υ Β ε λ ο ύ δ ο υ, 'Έλληνων 'Ορθοδόξων άποικία έν Βενετία, 'Ιστορικόν υπόμνημα, έκδ. 2η, Βενετία 1893, σ. 125-126 και 192. Τοτόν άκολουθεί ό Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο ς Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, ό.π., σημ. 5 τής σ. 471, άν και δημοσιεύει (ό.π., σ. 474, α/α 12) και ό ίδιος τόν τίτλο τοφ προαναφερομένου βιβλίου τοφ Κωττούνιου, όπου δίδεται ό τύπος Κωττούνιος. (Βέβαια ό Κ. Μέρτζιος ήθελε, μάλλον, νά σημειώσει ότι ή άρχική γραφή τοφ επίθετοφ θά ήταν Κωττούνης και τοτότο δέν άποκλείεται νά είναι σωστό). Πρβλ. και 'Α ν τ. Σ ι γ ά λ α, ό.π., σ. 100-112, και 'Α θ α ν α σ ί ο υ Ε. Κ α ρ α θ α ν ά σ η, 'Η Φλαγγίνειος σχολή τής Βενετίας, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 25. 'Ο 'Ι δ ι ο ς όμως γράφει «Κωττούνιος»

δ) Τέλος, ή γραφή Κουτούνιος κ.λ.¹ εμφανίζεται μεταγενέστερα, αν και βρίσκεται πιο κοντά στον (πιθανό σαν αρχικό) τύπο Κατούνιος.

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

σε νεότερο βιβλίο του (Οί Έλληνες λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714)..., Θεσσαλονίκη 1982, σημ. 1 τής σ. 26). Πιστεύω ότι στην εξεταζόμενη περίπτωση έχωμε να κάνουμε με τη μοναδική περίπτωση, όπου μεταγενέστεροι συγγραφείς επιμένουν να διερθώνουν τη γραφή του επιθέτου ενός τόσο αξιόλογου πνευματικού ανθρώπου, αν και ο ίδιος μās έδωσε και τυπωμένα τον όρθό τύπο τούτου. Νομίζω, λοιπόν, ότι το σωστό είναι να γράφουμε «Κωττούνιος», άσχετα από την ετυμολογική προέλευση ή την ένδεχόμενη διαφορετική αρχική εμφάνιση του έπωνυμου.

1. Βλ. Νικολάου Π. Δελιαλή, δ.π., Βασ. Μυστακίδου, Οί Κοττούνιοι, ΕΦΕΚ, Πεντηκονταετηρίς 1861-1911, παράρτημα ΔΔ' τόμου, Κωνσταντινούπολις 1913-1921, σ. 279-287, πρβλ. δέ και το ίδιο και στο περιοδικό «Ό νέος Ποιμήν», Κωνσταντινούπολις 1919, σ. 491-503. Βλ. άκόμα και Σπυρ. Λάμπρου, 'Ιωάννης Κοττούνιος, ό Μακεδών, Ν.Ε. 2 (1905) 371-373. Πρβλ. και (με τό αρχικό «Π») στο «Μακεδονικόν 'Ημερολόγιον» 'Αθηνών, 6 (1913) 120-121 («Κοττούνιος») και τόν Χαρίση Πούλιο, στο «Μακεδονικόν 'Ημερολόγιον» 'Αθηνών 4 (1911) 169-170 («Κουττούνιος»). Ό Δημ. Πετρόπουλος, δ.π., γράφει Κωτούνιος αλλά σημειώνει (σημ. 1 τής σ. 162) ότι τό έπώνυμο τό βρίσκομε συχνά γραμμένο και με τόν τύπο Κοττούνιος. «Κωτούνιος» γράφει και ό Στέφανος 'Ι. Παπαδόπουλος στο βιβλίο του, 'Η κίνηση του δούκα του Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γία τήν άπελευθέρωση των Βαλκανικών λαών (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966, σημ. 2 τής σ. 178. Ό 'Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία του Νέου Έλληνισμού, τ. 2ος, έκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 197b, σημ. 60 τής σ. 468 (-469) γράφει: «Και έτσι, νομίζω, έξηγείται, πώς ένα εκλεκτό τέκνο τής Βέροιας, ό φιλόσοφος 'Ιωάννης Κωττούνιος, πιθανόν Κουτόβουλος, άκολουθώντας ίσως τόν έμπορευμένο πατέρα του, βρέθηκε με τόν άδελφό του Λάμπρο στην Βλαχία». Τήν πρωτόφανη αυτή άποψη γία τό πιθανό αρχικό έπώνυμο του Κωττούνιου («πιθανόν Κουτόβουλος») δέν άνέφερε ό συγγραφέας στην 1η έκδοση, του ίδιου τόμου, αυτού του βιβλίου του (Θεσσαλονίκη 1964, σημ. 1 τής σ. 397), ούτε στο βιβλίο του, 'Ιστορία τής Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 351, όπου δημοσιεύεται αυτούσιο τό υπόλοιπο κείμενο αυτής τής παραγράφου. Έχω τή γνώμη ότι ή υπόθεση αυτή και ό συσχετισμός του Κωττούνιου με τήν οικογένεια των (Ζακυνθινών) Κουτούβαλη (ή Κουτόβουλου) δέν μπορεί να άνταποκρίνεται στην πραγματικότητα, άφοιό μάλιστα είναι βεβαιωμένο ότι ή αρχική καταγωγή τής οικογένειας ήταν από τά Κύθηρα και ότι ύστερα εγκαταστάθηκε τούτη στη Βέροια, όπου ύπήρχαν άπόγονοι της (π.χ. ό Θεοδόσιος) και κατά τό 18ο αιώνα, διατηρώντας τό ίδιο έπίθετο, έστω και με τόν τύπο «Κουτούνιος». Άλλωστε δέν νομίζω ότι είναι δυνατόν να έξηγηθεί και γλωσσολογικά ένας τέτοιος συνδυασμός. Ό ίδιος χρησιμοποιεί και τούς δύο τύπους, δηλαδή Κωττούνιος (δ.π., τ. 2, 2η έκδοση, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 276, 277, 280 και 468, και τόμ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 359) αλλά και Κωττούνης (δ.π., τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 329). Γία τόν μητροπολίτη τής Φιλαδέλφειας Σωφρόνιο Κουτούβαλη (1780-1790) βλ. 'Αθανασίου Ε. Καραθανάση, 'Η Φλαγγίνιος..., σ. 70-71 και 281, ένθ γία τούς Νικόλαο (1757-1811) και Άνδρέα Κουτούβαλη βλ. 'Αρθ. Ξανθοπούλου-Κυριακού, 'Η Έλληνική κοινότητα τής Βενετίας (1797-1866)..., Θεσσαλονίκη 1978, σ. 247, α/α 216.